

Znanstvena politika kot ovira razvoju družbenih in humanističnih ved na Slovenskem

(Nekaj misli na rob Forumu o položaju družbenih in humanističnih ved v Sloveniji, ki je potekal 7. marca v Prešernovi dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti)

Razprava o odprtih vprašanjih razvoja družbenih in humanističnih ved v Sloveniji je potekala pod okriljem Združenja raziskovalcev Slovenije. Najprej priznanje vsem sklicateljem foruma. Pri izbiri tem, ki so jih ponudili v razpravo, so imeli srečno roko: financiranje raziskovalne sfere, pogoji dela, izobraževanje in habilitacija, odnos med znanostjo in javnimi sferami, vse to so vprašanja, ki ne morejo iti mimo razmisleka nobenega raziskovalca, naj si bo ta še tako ozko specialistično usmerjen in še tako daleč od centrov odločanja, ki krojijo njegove pogoje dela, mehanizme nagrajevanja in profesionalnega napredovanja. V jeziku sociologije znanosti bi lahko dejali, da gre družbeno kontekstualne predpostavke, ki v novih načinih produkcije znanstvenega vedenja segajo v jedro kognitivnih procesov znanosti. Četudi skupnost raziskovalcev pri nas v času nobene vladne ekipe ni imela večjega vpliva pri ustvarjanju raziskovalne in razvojne politike (izjema so seveda posamezni znanstveni lobiji, ki pa so vedno zastopali svoje partikularne interese), je vsak takšen javni zbor, kjer se sliši tudi glas raziskovalne »baze«, več kot dobrodošel. Včasih je koristna že izmenjava stališč med predstavniki različnih znanstvenih disciplin, če že ni možnosti za bolj enotno in odločno akcijo.

Na žalost je tudi na omenjenem forumu izostal ustvarjalni dialog med znanostjo in državo (politiko), saj si predstavniki resornega ministrstva kaj več časa kot za uvodno predstavitev sicer zelo natančnih in analitično razdelanih kazalcev o gibanju finančnih sredstev, ki jih je država namenila v devetdesetih letih za družboslovje in humanistiko, niso uspeli vzeti. Četudi bi v več kot šest ur trajajoči razpravi, kjer so se razvrstili govorniki iz vseh treh znanstvenih središč v Sloveniji (Ljubljane, Maribora in Kopra) na vrsto odprtih vprašanj najlažje dali odgovor prav oni. Daleč največ vprašanj oziroma kritik se je namreč nanašalo na toge in neživljenske zakonske predpise, ki so v škodo specifični naravi raziskovalnega dela. Zato ni naključje, da je bilo tudi tu izrečenih toliko besed o nujnosti oblikovanja novih oblik partnerskih odnosov z državo, ki naj bi končno omogočali, da se na področju znanstvene politike sliši tudi glas raziskovalcev. Te nove oblike partnerskega sodelovanja bi bilo potrebno graditi na izkušnjah, ki jih imajo na področju mrežnih povezav med različnimi delnimi družbenimi sistemi evropske države, ki so po velikosti primerljive z nami (Finska, Danska, Nizozemska itd.). V okviru te nove orientacije je poudarek na profesionalni avtonomiji sistema znanosti, njegovi odgovorni vključitvi v reševanju strateških razvojnih problemov družbe, enakopravnemu dogovarjanju z državo o pogojih svojega dela itd.

Skupni imenovalec vseh razprav udeležencev foruma je bil, da je fleksibilnemu delovanju institucij na področju družboslovja in humanistike v veliko škodo birokratski duh, ki veje iz vladnih pisarn. Seveda bi bilo preveč poenostavljeno naprtiti vse težave na pleča državnih uradnikov. Za veliko stvari si je kriva znanstvena srenja sama. Tudi ta razprava je pokazala, da družboslovci in humanisti o t.i. aplikativni dimenziji svojega raziskovanja vse premalo razmišljajo. Tu prave vizije ni, čeprav se znanstveniki, ki se ukvarjajo z »mehkim« tipom vedenja, največkrat znajdejo pod pezo očitkov, da z njihovimi rezultati tako ali tako ni kaj početi. V tem smislu so na forumu navržene misli, kako kritično družboslovje vedno bolj ogroža administrativno-upravni tip raziskovanj, o domnevnih pasteh, ki prežijo v vzorcih obnašanja, ki vodijo v kohabitacijo politike in znanosti, izzveneli bolj v smislu retoričnih floskul kot tehtnih premislekov, kako doseči večji pretok znanja v družbeno prakso.

Če se je diskusija v Prešernovi dvorani SAZU-ja manj vrtela okrog družboslovnih in humanističnih »utopistik« in bolj o praktičnih pogojih delovanja znanstvenih skupin, potem se to prav gotovo ni zgodilo zaradi »banalizacije epistemologije«, temveč naraščajočega nezadovoljstva širokega kroga raziskovalcev do stalnih reorganizacij spreminjanj pravil iger, ki jih vsiljuje državna administracija. V tem oziru tudi problem organiziranosti raziskovalnega dela (kaj je bolj primerno, projektni ali programski način financiranja), ni nekaj, kar bi lahko prepustili zgolj administrativni »pameti«. Ta je še vse preveč ujeta v tradicionalne linerane vzorce mišljenja. Cela vrsta konkretnih primerov dokazuje (o tem je bilo veliko govora tudi na forumu), da vztrajanje na unificiranih rešitvah povzroča več škode kot koristi. Govorimo o negativnih strukturnih učinkih delovanja znanstvene politike na razvoj znanosti. Napredek obeh znanstvenih področij je mogoč danes samo ob njihovem povezovanju navznoter, med posameznimi disciplinami, ki se razvijajo znotraj njih samih in tudi ob vzpostavljenju vezi navzven. Priseganje na ozke disciplinarne meje, ne glede na trenutne težave, ki pri nas neredko izhajajo tudi iz nerazumevanja, če ne kar arogance naravoslovcev in tehnikov do pluralnosti znanstvenih epistemologij, kar se, tudi zaradi majhnosti univerzitetnega in znanstvenega sistema, včasih kaže na najbolj bizarni način (zakaj skozi sito habilitacijske komisije na ljubljanski univerzi, kjer imajo glavno besedo predstavniki »trdih« znanosti, praviloma težje prebijejo humanisti in družboslovci?), bi bilo voda na mlin pozitivističnim paradigmam mišljenja, ki »mehkim« vedam apriori odrekajo status zrelih znanosti. Četudi vsi vemo, da so te vede v dvajsetem stoletju prispevale k nekaterim odločilnim spoznavnim prebojem.

Če obstoječi sistem financiranja raziskovanja in razvoja dejansko vodi v vedno večjo disciplinarne fragmentacijo in ločevanje, kot je to na forumu izjavil predsednik področnega sveta za družbene vede, ekspertnega vladnega organa torej, ki je, ne glede na svoj ambivalentni položaj, vendarle v prvi vrsti izvajalec tekoče vladne politike, potem se humanistiki in družboslovju ne piše ravno roznata prihodnost pri vključevanju v evropski raziskovalni prostor. Kakorkoli že vodilne znanstvene sile v Evropi razlagajo »filozofijo«, ki stoji za »European Research Area«, in si v številnih stvareh tudi nasprotujejo, so si enotne, da so prioritete evropskega raziskovalnega prostora interdisciplinarnost, mobilnost raziskovalcev in institucionalna fleksibilnost.

Majhne možnosti prehoda med posameznimi tipi znanstvenih inštitucij so marsikomu izmed raziskovalcev trn v peti. Res pa je, da se ocene o tem, kje iskati izvirni greh za to medinstitucionalno nemobilnost, odvisne od tega, kje so zaposleni. Znanstveniki iz inštitutov praviloma grajajo zlasti zaprtost slovenskih univerz, ko gre za vključevanje zunanjih sodelavcev v pedagoški proces, sodelovanje pri mentorstvih, v habilitacijskih komisijah itd. V nasprotju z njimi tudi »univerzitetniki« niso prav nič skopi v kritikah obnašanja znanstvenikov iz inštitutov. Ti naj bi sicer kazali navdušenje za vključevanje svojega osebja v programe fakultet, ne pa tudi za nasprotno smer pretoka, ob tem da so infrastrukturni pogoji raziskovalnega dela pri njih pogosto bistveno boljši kot na univerzah. Tovrstni »ping pong«, ki se mu ni mogla izogniti niti razprava v prostorih SAZU-ja, zgolj dokazuje, da ob še tako fleksibilnih zakonskih okvirih (ti so ta hip neustrezni), premiki na bolje niso mogoči, če ne bo prišlo tudi do spremembe obnašanja samih znanstvenikov. Nova akademska kultura znanstvenikov bi se morala začeti gojiti v prvi vrsti na načelih sodelovanja. Tako pa togi in neživljenski predpisi, ki so skregani z zdravo pametjo, hromijo izrabo vseh raziskovalnih potencialov na. Posledica so raznovrstne anomalije, ki se v zadnjem času vedno bolj kopičijo in vedno manj odpravljajo.

Zdi se, da je vprašanje obstoječih kvantitativnih meril, ki naj bi »izmerili« kvaliteto znanstvenega dela, najbolj iritirajoče ravno za humanistiko, nič manj pa tudi za družboslovje. Kdo lahko arbitrano določi, ali je v humanistiki (enako velja tudi za družboslovje) bolj pomembna objava v znanstveni ali strokovni publikaciji, v indeksirani znanstveni reviji ali v monumentalni monografiji, v tujini ali doma? Kot bi lahko sklepali iz polemičnih raprav na forumu, o tem ni soglasja niti med člani ekspertnih teles, ki delujejo na področju te vede, saj se veda sestoji iz posameznih raziskovalnih področij, ki se ne razlikujejo samo po predmetu in prevladujočih metodah in tehnikah raziskovanja, temveč tudi in predvsem po tem, kakšen je njihov »output«. Kako v okviru danega točkovnega sistema sploh objektivno ovrednotiti rezultate dela raziskovalcev (raziskovalnih skupin), ki se nanašajo na izdajo slovarjev, leksikonov in drugih strokovnih del in jih že zaradi njihove narave ni mogoče vedno stlačiti v časovne periode enega, treh (tudi petih let?), na katere so tempirani obstoječi evalvacijski sistemi, so pa ključnega pomena za ohranjanje narodne identitete? Je izhod iz kontraproduktivne »amerikanizacije« točkovnega sistema, na katerem temeljijo habilitacijski postopki na univerzi, kot je v svoji jezi zagrozila zgodovinarica, res ustanovitev posebne habilitacijske komisije za znanstvenike, ki profesionalno delujejo zunaj univerze? Menim, da je popravljane in dopolnjevanje obstoječih sistemov bolj primerna rešitev kot pa izumljanje povsem novih, ki bi zadevo naredili še bolj netransparentno kot že je. Je pa res čudno, da se tisti, ki odločajo o kriterijih, ne oprejo v večji meri na spoznanja bibliometričnih in vseh drugih družboslovnih študij znanosti, ki so v zadnjih letih iz različnih zornih kotov osvetlile konceptualne probleme kvantitativnega in kvalitativnega vrednotenja rezultatov znanstvenega dela. Pri tem seveda ne bi smeli pozabiti, da je pri doseganju zaupanja v sisteme znanstvenega ocenjevanja pomembno, da sta izpolnjena obadva kriterija: kriterij veljavnosti in kriterij zanesljivosti. Ta zadnji, vsaj kar zadeva obstoječo bibliografsko bazo raziskovalcev (COBIB) v Sloveniji, je bil deležen veliko kritik.

Omenjenih je bilo kar nekaj neverjetnih »cvetk« o tem, kaj vse se ne nahaja, še bolj pa, kaj vse se nahaja v bibliografskih zapisih posameznih raziskovalcev.

Na koncu bi se rad v svojem kratkem razmisleku ob forumu še enkrat povrnil k vprašanju odnosa znanstvene skupnosti in države, ki je bila na formu najbolj izpostavljena diskusijska tema. Tako je bila med drugim navržena tudi misel, da bi si morala tudi znanstvena skupnost, podobno kot je to uspelo cerkvi, v odnosu do države izboriti neke vrste »konkordat«, ki jo bo varoval pred turbulencami aktualnih političnih menjav, ki znanstveni sistem, vsaj kar zadeva materialno-finančno plat njenega delovanja, postavlja pred vedno nove preizkušnje. Nekoliko nenavadno izrečena analogija zveni celo privlačno, seveda pa samo pod pogojem, da ni razumljena kot podelitev državne sinekure znanosti. Če v tem primeru pustimo ob strani cerkev, potem je slab zgled za to institucija, ki združuje elito slovenske znanosti in v prostorih katere je forum potekal. Iz nedavno javno izrečenih besed njenih posameznih članov bi bilo namreč sklepati, da se v tej ustanovi bolj ukvarjajo s tem, kdo vanjo sodi in kdo ne, torej bolj s samim seboj, kot pa z izzivi sodobne znanosti in njenega položaja v Sloveniji na pragu novega tisočletja.

Franc Mali
(prejeto 10. aprila, 2002)